

УДК 349.3

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.93.5.61>

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВИ ЗА ДОТРИМАННЯМ ПРАВ ЛЮДИНИ

Санакоев Д.Т.,

аспірант кафедри конституційного права та порівняльного правознавства

Ужгородського національного університету

ORCID: 0000-0001-8302-0928

Санакоев Д.Т. Відповідальність держави за дотриманням прав людини.

У роботі досліджуються державні зобов'язання щодо прав людини, які є критично важливими для забезпечення можливості особи реалізувати свої права. Ці зобов'язання змушують держави поважати, захищати та виконувати права людини, створюючи правову базу, яка уможливує збереження гідності кожної особи. Значення державних зобов'язань полягає в їхній ролі як основи для підзвітності та справедливості, що є необхідним для розвитку демократичних суспільств. Зобов'язання визначають механізми, через які громадяни можуть шукати відшкодування за порушення, сприяючи культурі дотримання прав людини. Це формальне визнання дозволяє ефективно розглядати скарги в правових системах. Аналізуючи державні зобов'язання, корисно розрізнити зобов'язання поведінки (що повинні зробити уряди) і результат (чого уряди повинні досягти). Поведінка повинна негайно відповідати встановленим нормам, а результат можна досягати поступово. Держава має право обмежувати свободу громадян лише заради їх власної безпеки. Розподіл зобов'язань на негативні і позитивні є умовним. Будь-яке негативне зобов'язання містить активну частину, яка вимагає певних дій від держави для повної реалізації гарантованих прав. Зобов'язання захищати передбачає прийняття справедливих законів, які мають юридичну силу, є недискримінаційними, підлягають виконанню, а також чесно і справедливо застосовуються як правоохоронними органами, так і судовою системою. Обов'язок виконання передбачає, що уряди роблять усе можливе для досягнення результатів. Дії включають відповідні законодавчі, адміністративні, бюджетні, судові та інші, а вжиті заходи задовольняють критерії – доступність, прийнятність та якість. Результат діяльності уряду оцінюється досягненням мінімальних рівнів кожного права, що включає основні продукти харчування, первинну медичну допомогу та базове житло. Це зобов'язання має застосовуватися незалежно від наявності ресурсів або будь-яких інших факторів. Навмисно регресивні заходи є крайнім засобом, що має бути необхідним, пропорційним, тимчасовим та недискримінаційним, має забезпечувати захист мінімального змісту прав і прийматися лише після розгляду всіх інших варіантів.

Ключові слова: поважати, захищати, виконувати, позитивні і негативні зобов'язання, регресивні заходи, мінімальний зміст прав.

Sanakoev D.T. The state's responsibility for respecting human rights.

The paper examines state obligations regarding human rights, which are critical for ensuring the ability of an individual to exercise his rights. These obligations compel States to respect, protect and fulfil human rights, creating a legal framework that makes it possible to preserve the dignity of each person. The importance of government obligations lies in their role as a basis for accountability and justice, which is necessary for the development of democratic societies. The obligations define the mechanisms through which citizens can seek redress for violations, promoting a culture of respect for human rights. This formal recognition allows for the effective handling of complaints in legal systems. When analyzing government obligations, it is useful to distinguish between behavioral obligations (what governments must do) and outcome obligations (what governments must achieve). The behavior must immediately comply with the established norms, and the result can be achieved gradually. The state has the right to restrict the freedom of citizens only for the sake of their own security. The division of liabilities into negative and positive is conditional. Any negative obligation contains an active part that requires certain actions from the state for the full implementation of guaranteed rights. The obligation to protect involves the adoption of fair laws that are legally binding, non-discriminatory, enforceable, and enforced fairly and equitably by both law

enforcement and the judiciary. The duty of fulfillment implies that governments do their best to achieve results. Actions include relevant legislative, administrative, budgetary, judicial, and other measures, and the measures taken satisfy the criteria of accessibility, acceptability, and quality. The outcome of the government's activities is measured by the achievement of the minimum levels of each right, which includes basic foodstuffs, primary health care and basic housing. This obligation should apply regardless of the availability of resources or any other factors. Intentionally regressive measures are a last resort, which must be necessary, proportionate, temporary and non-discriminatory, must protect the minimum content of rights and must be adopted only after considering all other options.

Key words: respect, protect, fulfill, positive and negative obligations, regressive measures, minimum content of rights.

Постановка проблеми. Досвід двох світових воєн змусив міжнародне співтовариство об'єднатися навколо спільних мінімальних правових стандартів, що виражають «гідність» усіх людей. Ці стандарти, кодифіковані згодом у законі про права людини, гарантовані на міжнародному рівні. У 1948 році Організація Об'єднаних Націй прийняла Загальну декларацію прав людини [1], і з того часу держави домовилися та прийняли дев'ять основних міжнародних договорів з прав людини та додаткових протоколів до них. Інші міжнародні договори встановлюють права окремих груп, а також містять відповідні положення щодо економічних, соціальних і культурних прав [2].

Країна, яка ратифікувала міжнародні акти з прав людини, бере на себе зобов'язання щодо забезпечення прав і свобод, передбачених ними [3]. Відповідно до Міжнародного пакту економічних, соціальних і культурних прав (МПЕСКП) права на охорону здоров'я, освіту, працю, соціальне забезпечення, культурне життя та гідний рівень життя підлягають поступовій реалізації в межах максимально доступних ресурсів (ст. 2, пункт 1, МПЕСКП) [4]. «Держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають право кожного на достатній життєвий рівень для нього і його сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг і житло, і на неухильне поліпшення умов життя. Держави-учасниці вживають належних заходів щодо забезпечення здійснення цього права (ст. 11, пункт 1, МПЕСКП).

Реалізація соціально-економічних і культурних прав вже була передбачена раніше Загальною декларацією прав людини (ст. 22), яка чітко визнавала, що «реалізація економічних і соціальних прав має бути досягнута шляхом національних зусиль і міжнародної співпраці» та відповідно до «організації та ресурсів кожної держави» [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних засад прав людини, функцій держави щодо забезпечення прав та критерії оцінки результатів присвячено значну кількість наукових праць авторів, серед них: Бисага Ю.М., Бондар М.І., Горбань І.О., Клименко А.Л., Петришина О.В., Рабінович П.М., Руженський М.М., Слюсаренко К.В., Смирнова І.І., Стельмащук Ю.І., Устинов С.О., Утвенко В.В., Цвік М.В. та багато інших. Проте, всі ці результати ґрунтуються на відокремлених дослідженнях, які розкривають зміст зобов'язань держави щодо гарантій реалізації прав, міжнародної звітності та контролю стану справ з правами людини.

Метою статті є комплексний аналіз юридичних зобов'язань держави у сфері прав людини, що впливають із міжнародних договорів, конституційних положень та національного законодавства. Дослідження спрямоване на виявлення взаємозв'язку між обов'язком держави поважати, захищати та виконувати права людини, а також на оцінку ефективності механізмів реалізації цих зобов'язань у сучасних умовах. Особлива увага приділяється доктрині позитивних зобов'язань як ключовому інструменту забезпечення соціальних, економічних і культурних прав, без якого системи захисту прав людини ризикують залишатися формальними та неефективними.

Виклад основного матеріалу. Права людини, як і всі інші права, базуються на відносинах між двома сторонами. Двома сторонами є претендент на право (правовласник) і суб'єкт, який зобов'язаний забезпечити задоволення вимоги (носії обов'язку). Згідно з міжнародним правом, включаючи міжнародне право прав людини, держава є носієм обов'язків, а особи та групи, які перебувають під юрисдикцією та/або на території держави, є власниками прав. Стандарти прав людини повинні бути гарантовані законом, що, очевидно, може робити лише держава. У питаннях прав людини слід покладатися на зобов'язання держави щодо певних мінімальних норм поведінки по відношенню як до окремих осіб, так і груп. Як носії обов'язків, держави мають три «рівні зобов'язань» – поважати, захищати та виконувати.

Зобов'язання поважати передбачають утримуватись від втручання у здійснення прав, що включає: дискримінацію певних груп, вилучення або перенаправлення коштів із існуючих про-

грам або призначення коштів на політику, яка негативно впливає на права, зокрема: право на рівну участь у політичному житті, право на демократичне представництво та право на консультації та безкоштовну попередню та інформовану згоду.

Зобов'язання захищати від дій третіх сторін, які перешкоджають або ставлять під загрозу завдання мобілізації, розподілу та використання ресурсів для гарантування прав. Держави повинні регулювати роль цих третіх сторін, установити механізми звітності, систематично втручатися, коли вони вчиняють порушення, і врешті-решт застосовувати до них санкції, а також утримуватися від надання будь-якої форми підтримки чи заохочення тим, хто не дотримується своїх обов'язків щодо прав людини або вчиняє корупційні дії. Держави повинні бути вільні від неналежного впливу з боку підприємств або тих, хто керується власними фінансовими інтересами на шкоду реалізації прав людини, та вживати заходів для виявлення та запобігання можливим конфліктам інтересів компаній шляхом розробки нормативно-правової бази, яка забезпечує прозорість, участь громадян, належну обачність і підзвітність.

Зобов'язання виконувати вимагає прийняти необхідні активні заходи фіскальної політики для забезпечення повної реалізації прав людини якнайшвидше.

Коли йдеться про потенційні порушення прав недержавними суб'єктами, зобов'язання захищати є особливо актуальним з точки зору відповідальності держави, як це визнається в національній та міжнародній судовій практиці, а також у наукових працях та у документах «м'якого права», таких як Керівні принципи. Відповідно до Міжамериканської конвенції з прав людини [5], стаття 2 чітко проголошує законодавчий аспект зобов'язання захищати: «Якщо здійснення будь-яких прав або свобод, зазначених у статті 1, ще не забезпечено законодавчими чи іншими положеннями, держави-учасниці зобов'язуються прийняти, відповідно до своїх конституційних процедур і положень цієї Конвенції, такі законодавчі чи інші заходи, які можуть бути необхідними для реалізації цих прав і свобод». Міжнародний американський суд з прав людини чітко заявив, що зобов'язанням держав є «гарантувати» вільне та повне здійснення цих прав і свобод. Це зобов'язання передбачає «обов'язок держав-учасниць організувати урядовий апарат [...] таким чином, щоб вони були здатні юридично забезпечувати вільне і повне здійснення прав людини. Як наслідок, держави повинні запобігати, розслідувати та карати будь-які порушення прав, визнаних Конвенцією». Міжнародні моніторингові органи з прав людини та інші регіональні суди мають однакове тлумачення в багатьох справах.

Аналогічні положення передбачені ст. 53 Європейської конвенції з прав людини [6]: «Ніщо в цій Конвенції не може тлумачитись як таке, що обмежує чи применшує будь-які права людини та основоположні свободи, які можуть бути визнані на підставі законів будь-якої Високої Договірної Сторони чи будь-якою іншою угодою, стороною якої вона є». Хартія Європейського союзу про основоположні права [7] закріплює головні політичні, соціальні та економічні права громадян Європейського Союзу. Хартія є правовим актом, що має публічно-правовий, «конституційний» характер. Підготовлений у 2000 році проект Хартії, набув повної юридичної сили лише 1 грудня 2009 року після набрання чинності Лісабонським договором.

Важливо зберегти оперативність і чіткість правових концепцій, водночас не слід стверджувати, що приватні суб'єкти автоматично мають зобов'язання щодо прав людини або несуть пряму відповідальність перед міжнародною організацією за реалізацію прав людини. Правова перспектива не означає, що вони не несуть відповідальності відповідно до національних стандартів або що виникають питання відповідальності, коли вони не дотримуються прав людини.

Якщо йдеться про будь-які права людини; наприклад, право на освіту, право на справедливий суд або право бути вільним від тортур, кожне право виражає стандарт, який необхідно запровадити: мати доступ до освіти, можливість справедливого суду, свободу від тортур. Деякі права явно містять невід'ємний компонент «щось робити», якщо ви є носієм обов'язків, наприклад, надання доступу до освіти. Інші здаються більш «пасивними», наприклад, просто не мучити людей.

Зобов'язання поважати, з точки зору відповідальності держави, в основному означає «утримуватися від». Але завжди буде невелика «активна» частина зобов'язання поважати навіть найбільш «класичні» негативні права. Зобов'язання не катувати вимагає не лише захисту від особи, яка може це робити (зобов'язання захищати, пов'язане з належною обачністю), але й того, що, наприклад, в місцях позбавлення волі встановлено моніторинг, лікарям і адвокатам дозволено доступ до затриманих, співробітників навчають, як уникнути жорстокого поводження та як реагувати, якщо вони стають його свідками.

Політичне право голосу та зобов'язання держави поважати його часто розглядаються лише як «негативні» – дозволяють людям вільно голосувати, але це вимагає цілої виборчої системи, включаючи моніторинг для ефективного дотримання права (не згадуючи про чіткий взаємозв'язок з економічними та соціальними правами, такими як, зокрема, право на освіту, право на охорону здоров'я, свобода від трудової експлуатації, справедлива заробітна плата, без яких участь у політичному житті має мало або взагалі не має сенсу).

Зобов'язання захищати передбачає, перш за все, прийняття справедливих законів, які мають юридичну силу, які захищають особу від порушень прав – у тому числі від дій інших осіб. Роль законів, які є справедливими, недискримінаційними, такими, що підлягають виконанню, а також чесно і справедливо застосовуються як правоохоронними органами, так і судовою системою, є надзвичайно важливими у цьому контексті. Як і загальна концепція верховенства права – забезпечення прозорості, довіри та передбачуваності, а також справедливості в законодавстві та правоохоронній діяльності. Для того, щоб відповідати зобов'язанню щодо захисту, такі закони повинні виконуватися, і держави зобов'язані вживати заходів для активного захисту окремих осіб від порушень з боку інших осіб (включаючи юридичних осіб).

Держави повинні перешкоджати третім сторонам руйнувати якість життя, яку юридично виражають права людини. Згідно з міжнародним правом прав людини, вони зобов'язані вживати відповідних заходів для запобігання, розслідування, покарання та виправлення порушень прав людини за допомогою ефективною політики, законодавства, правил і судових рішень.

Держава як основний носій обов'язків повинна діяти, щоб захистити окремих осіб і групи осіб у межах своєї території та/або юрисдикції від порушень прав людини третіми особами, у тому числі підприємницькими структурами [8]. Якщо під час господарських операцій відбуваються порушення прав людини, держави повинні забезпечити постраждалим доступ до ефективних засобів правового захисту. Вони повинні забезпечувати додаткові судові та несудові механізми розгляду скарг.

Розрізнення між негативними та позитивними зобов'язаннями відповідає двом першим напрямкам тристороннього поділу зобов'язань щодо прав людини на основі поваги – захисту – виконання. Важливість розмежування цих двох аспектів державних обов'язків дозволяє зрозуміти, як змінюється обсяг зобов'язання, і пов'язати захист із принципом належної обачності. Держави повинні не тільки бути нейтральними або просто «утримуватися від» прямого заподіяння шкоди та порушень (негативний аспект зобов'язання), але також використовувати доступні їм засоби, щоб запобігти порушенням і карати за їх порушення не лише державними агентами, а й іншими [9]. Орендодавці та підприємства повинні поважати права людини та нести відповідальність за порушення. Якщо порушення вчиняють у національних системах, держава через свою політику, програми та закони має діяти, щоб зупинити ці порушення та запобігти їх повторенню [10; 11].

Аналізуючи державні зобов'язання, корисно розрізнити зобов'язання поведінки (тобто, що повинні зробити уряди) і результат (чого уряди повинні досягти). Стандарти та принципи (які називають нормами) належать до однієї з цих категорій. Результатів можна досягти поступово (за деякими винятками). Однак поведінка повинна негайно відповідати встановленим нормам.

Зобов'язання поведінки передбачають обов'язок поважати, не втручатися в права людей. Уряди повинні ставитися до людей справедливо та гуманно та забороняти їм вчиняти будь-які дії, що суперечать правам, гарантованим законом. Д. Мілл в есе «Про свободу» намагався знайти універсальний принцип, який би дав владі змогу втручатися в особисту свободу. Цей принцип полягає в тому, що: «Єдина мета, котра надає людству право в індивідуальному або колективному порядку втручатися в свободу чи дії будь-кого зі своїх членів – це самозахист. Єдина мета, з якою може бути правомірно використана влада над будь-яким членом цивілізованої громади проти його волі – це запобігання шкоді для іншого» [12, с. 19]. Д. Мілл закріплює за державою право обмежувати свободу громадян заради їх власної безпеки.

Обов'язок захищати означає зупинити інших суб'єктів (зокрема приватний сектор) від втручання в права людей. Ділова діяльність може наражати людей на небезпеку (наприклад, через забруднення середовища), експлуатації (наприклад, через відмову в справедливій заробітній платі та гідних умовах праці) або маргіналізацію (наприклад, через переміщення, спричинене масштабними проектами). Під цей обов'язок держави підпадають і дії окремих осіб. Наприклад, якщо держава не вживе заходів для переслідування винних у домашньому насильстві, вона порушить це зобов'язання.

Обов'язок виконання передбачає, що уряди роблять усе можливе для досягнення результатів. Наприклад, вживають заходів для забезпечення доступу до товарів і послуг, що включає дії, які:

- полегшують доступ до використання товарів і послуг;

- просувають інформацію про права людей і те, як їх вимагати;
- надають товари та послуги людям, коли з причин, які не залежать від них, вони не можуть їх отримати (наприклад через воєнні дії на певній території держави).

Дії включають відповідні законодавчі, адміністративні, бюджетні, судові та інші заходи. Результат діяльності уряду оцінюється досягненням мінімальних основних зобов'язань. Вони повинні забезпечити, щоб кожен міг користуватися мінімальними основними рівнями кожного права, що включає основні продукти харчування, первинну медичну допомогу та базове житло. Це зобов'язання застосовується незалежно від наявності ресурсів або будь-яких інших факторів. Передбачається, що держава порушує Пакт, якщо вона не зможе довести протилежне. Щоб продемонструвати, що вона не порушила Пакт, держава повинна доказати, що було докладено всіх зусиль, використано всі наявні ресурси, щоб досягти цих мінімальних рівнів у першочерговому порядку.

Не завжди легко точно визначити мінімальний основний зміст кожного права, однак це корисна концепція, оскільки вона наполягає на тому, що держави повинні надавати першочерговий пріоритет досягненню базового мінімального рівня ЕСКП для всіх, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, понад усі інші політичні та економічні цілі. З цієї причини на державах лежить тягар доведення, щоб продемонструвати поступову реалізацію. Можливість поступового досягнення результату відрізняє МПЕСКП від Пакту про громадянські та політичні права.

Держави не повинні вживати «навмисно регресивних» заходів, якщо вони не мають для цього обґрунтованої причини. У таких випадках держава повинна виправдати політику, яка зменшує можливість людей користуватися правами, і ця політика має бути:

- законною (тобто вжитою з поважної причини);
- необхідною та пропорційною (тобто інші варіанти є більш шкідливі);
- тимчасовою (тобто тривати лише необхідний період);
- не дискримінаційною (існує обов'язок пом'якшувати нерівність);
- забезпечувати захист мінімального основного змісту прав;
- прийнятною лише після розгляду всіх інших варіантів.

На державах лежить тягар доведення того, що такі заходи дійсно були крайнім засобом. Це зобов'язання стає особливо актуальним, коли уряди вживають заходів бюджетної економії, які скорочують інвестиції в державні послуги та схеми соціального захисту, на які люди покладаються, щоб користуватися своїми правами. Рівність та недискримінація означають забезпечення того, щоб політика та плани нікого не залишали осторонь, дотримувались концепції сталого розвитку.

Заходи можуть бути законодавчими, судовими, адміністративними, фінансовими, освітніми та соціальними. Це відображає різні типи політики, які можуть проводити уряди, зокрема:

- регуляторна – створення та забезпечення виконання законів, правил і положень, які забороняють, санкціонують або вимагають певних дій;
- розподільна – розподіл вигод і витрат у суспільстві за допомогою грантів і субсидій, надання послуг тощо;
- символічна – демонстрація морального лідерства для заохочення або перешкоджання певним діям через підвищення обізнаності, освіти громадськості тощо.

Доступність, прийнятність та якість зроблених кроків мають покращити інфраструктуру (наприклад, житло чи лікарні), товари (наприклад, продукти харчування чи ліки) та послуги (наприклад, освіта та охорона здоров'я), які необхідні для гарантування прав людей. Критерії для оцінки того, чи відбулося покращення, включають оцінку того, чи є інфраструктура, товари та послуги:

- доступними у достатній кількості;
- доступними як фізично, так і економічно для всіх, без дискримінації;
- прийнятними культурно та соціально відповідними та адаптованими до місцевого контексту;
- адекватними – якість має відповідати стандартам і безпеці.

Зобов'язання виділяти максимум доступних ресурсів дає нам критерії для визначення того, чи є такі вимоги виправданими. Існує загальна згода щодо того, що зобов'язання має три виміри:

- генерування ресурсів – тобто, як уряди збирають гроші;
- розподіл ресурсів – тобто, на що уряди виділяють гроші у своїх бюджетах;
- витрати ресурсів – тобто, як фактично витрачаються виділені гроші та хто отримує користь.

Уряди генерують ресурси двома основними способами:

- вони збирають гроші здебільшого через оподаткування, а також через збори та штрафи, прибутки від державних підприємств, іноземну допомогу та різні інші джерела;

- вони позичають гроші у державних і приватних кредиторів, як вітчизняних так і закордонних.

При розподілі ресурсів державні бюджети повинні надавати пріоритет інфраструктурі, товарам і послугам, необхідним для гарантування прав. Виділені кошти мають витратитися ефективно і не витратитися даремно. Це покладає на уряди зобов'язання боротися з корупцією та зміцнювати системи управління фінансами, щоб гроші доходили до тих постачальників, яким вони були виділені.

Коли уряди мають вирішальний вплив на права людей в інших країнах, у тому числі, коли діють як члени міжнародних організацій, вони повинні:

- поважати права – не втручатися в права людей або здатність іншого уряду виконувати свої зобов'язання;

- захищати права – запобігати корпораціям та іншим недержавним суб'єктам від втручання в права людей за кордоном, шляхом регулювання їхньої поведінки чи впливу на неї в інший спосіб;

- забезпечувати права – співпрацюючи на міжнародному рівні, в тому числі через економічну допомогу, підтримувати всі уряди у виконанні їхніх зобов'язань.

На міжнародному рівні існує кілька механізмів контролю і захисту економічних, соціальних та культурних прав: різні органи ООН і регіональні органи, правозахисні органи з більш загальними повноваженнями [13]. Комітет з економічних, соціальних і культурних прав (КЕСКП) контролює виконання державами-учасницями МПЕСКП, видає Загальні коментарі, які є авторитетними інтерпретаціями МПЕСКП. Кожні п'ять років держави-учасниці Пакту зобов'язані подавати до КЕСКП звіт із поясненням того, як вони впроваджують положення Пакту. КЕСКП оцінює ці звіти, видає необов'язкові заключні зауваження, які є оцінками того, наскільки ефективно держави дотримуються своїх зобов'язань згідно з МПЕСКП, і рекомендаціями щодо покращення дотримання.

Факультативний протокол до Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права [14] створив механізм подання індивідуальних скарг і міждержавний механізм подання скарг, а також дозволив КЕСКП проводити розслідування серйозних або систематичних порушень. Держава повинна ратифікувати Факультативний протокол, щоб ці заходи були доступними [15].

Міжнародна організація праці (МОП) – спеціалізована установа Організації Об'єднаних Націй – має систему нагляду, щоб переконатися, що країни-члени дотримуються її стандартів, пов'язаних із працею та трудовими правами. МОП також керує процедурою розгляду скарг, яка дозволяє сторонам подавати скарги на держави за недотримання ратифікованих стандартів МОП [16, ст. 33].

Європейський комітет із соціальних прав перевіряє виконання державами Європейської соціальної хартії та приймає рішення щодо колективних скарг, поданих проти держав, які прийняли процедуру їх подання [17]. Ця процедура дозволяє роботодавцям, профспілкам і міжнародним неурядовим організаціям, які мають статус учасників Ради Європи, подавати скарги до Комітету [18, ст. 1]. Реформа системи Європейської соціальної хартії передбачає оновлену процедуру звітування. З 2024 року держави-учасниці будуть подавати національні звіти раз на два роки, охоплюючи одну з двох груп прав.

Висновки. Юридичні зобов'язання держави щодо прав людини мають багаторівневий характер і ґрунтуються на міжнародних договорах, конституційних положеннях та національному законодавстві. Вони формують цілісну систему, яка визначає обов'язок держави поважати, захищати та виконувати права людини, забезпечуючи справедливість і гідність кожної особи.

Взаємодія між міжнародним правом, звичаєвими нормами та внутрішнім законодавством створює складну правову архітектуру, яка потребує постійного вдосконалення. Розуміння цієї взаємодії є критично важливим для оцінки того, як держави виконують свої зобов'язання та з якими викликами стикаються у сфері захисту прав людини.

Доктрина позитивних зобов'язань виступає фундаментальним елементом сучасних систем захисту прав людини. Вона передбачає активні дії держави для забезпечення соціальних, економічних і культурних прав, виходячи за межі пасивного утримання від порушень. Без її застосування регіональні та універсальні механізми захисту ризикують втратити актуальність та ефективність.

Реалізація державних зобов'язань у сфері прав людини здійснюється через прийняття справедливих і недискримінаційних законів, їх належне застосування правоохоронними органами та судовою системою, а також через функціонування інституційних механізмів і органів моніторингу. Кожен із цих елементів відіграє невід'ємну роль у забезпеченні правового захисту.

Незалежні комітети та національні правозахисні інституції виконують важливу функцію контролю та нагляду за дотриманням державами міжнародних стандартів. Їхні рекомендації та висновки здатні стимулювати урядові реформи, сприяти вдосконаленню практики та підвищувати рівень захисту прав людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Загальна декларація прав людини № 995_015 від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
2. Ратифіковані в Україні ключові міжнародні договори у галузі прав людини. URL: <https://ombudsman.gov.ua/uk/klyuchovi-mizhnarodni-dogovori-u-galuzi-prav-lyudini>.
3. Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні / Н.І. Карпачова та ін.; заг. ред. Н.М. Оніщенко, О.В. Зайчук; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. К.: Юридична думка, 2007. 424 с.
4. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права №995_042 від 19.10.1973. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text.
5. American convention on human rights (Adopted at the Inter-American Specialized Conference on Human Rights, San José, Costa Rica, 22 November 1969). URL: <https://www.cidh.oas.org/basicos/english/basic3.american%20convention.htm>.
6. Європейська конвенція з прав людини № 995_004 від 11.09.1997 року і протоколи до неї. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
7. Хартія Європейського союзу про основоположні права. URL: <https://ccl.org.ua/posts/2021/11/hartiya-osnovnyh-prav-yevropejskogo-soyuzu>.
8. Червякова О.В., Ситник Р.В., Гончаренко М.М. Концепція ефективного контролю серед заходів відновлення національної безпеки України. Право і безпека. 2021. № 2 (81). С. 42–49 DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2021.2.05>.
9. Рабінович П.М. Основи теорії та філософії права: навч. посіб. Львів: Медицина і права, 2021. 255 с.
10. Правова система України: історія, стан та перспективи: У 5-ті т. Т. 1: Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України/ За заг. ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. Х.: Право, 2008. 728 с.
11. Марцеляк О.В. Роль науки конституційного права в конституціоналізації правової системи України. *Право України*. 2016. № 6. С.79–87.
12. Мілл Дж. С. Про свободу: Есе / пер. з англ. К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. 463 с.
13. Руднева О.М. Теоретичні проблеми класифікації міжнародних стандартів прав і свобод людини. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 9. С. 32–42.
14. Факультативний протокол до Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_i50#Text.
15. Україна ратифікувала протокол 24 вересня 2009 року. URL: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-3-a&chapter=4&clang=_en.
16. Статут Міжнародної організації праці від 28 червня 1919 року. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/993_154.
17. Дайджест практики Європейського Комітету з соціальних прав. URL: <chrome-extension://efaidnbnmnibpcjpcglclefindmkaj/https://rm.coe.int/ecsr-digest-re-social-rights-2023/1680ac7ba0>.
18. Додатковий протокол до Європейської соціальної хартії, що передбачає систему колективних скарг. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_807#Text.

Дата першого надходження рукопису до видання: 5.01.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 20.02.2026

Дата публікації: 5.03.2026

© Санакоєв Д.Т., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0